

APPELLPLATZ, SZURDOK, TERMINÁL

„A sorsom jó vagy rossz nekem. / Itt minden, minden idegen.”
(Boros Ida: Honvágydal)

„Holnapra sok van latinból” – mondja *A Pál utcai fiúk* utolsó előtti oldalán Barabás Kolnaynak. Épp indulnak hazafelé a talán felmérhetetlen áron és hősiességgel, ám mégis hiába elnyert grundról. A gyermeki illúzió itt kapja az első pofont, de ahogy az otthon, úgy a tradíció, a szellemi műveltség ígérete is: még evidencia. Van holnap. Mennek iskolába. Barabást és Köves Gyurit fél évszázad és ezekhez hasonló további fényévek választják el egymástól.

Kertész Imre tanúságtételének legkegyetlenebb üzenete annak a több ezer éves irodalmi hagyománynak a kifordítása, hogy a *nagy utazás* identitás- és szemléletformáló jótékony többlettel jár. Hogy a tapasztalat felismerés, s e felismerés, e megértés életelőny. Kertész végérvényesen leszámol ezzel az illúzióval. Az értelemadás lehetetlensége lesz a *kudarc*, végigírja ezt a pokoljárást: a pokolból hazavezető út egyrészt csakis megfosztottsággal van kikövezeve, másrészt már nem hazavezet, mert nincs hova. Ez a tragédia, a kataklizma jussa, a sosem volt magyarázat hült helyén ennyi a jóvátétel, az *esztétikai képzelet segítségével megalkotható valóságos elképzelés*. Ha pedig – és ez a kései Kertész egyik nagy dilemmája – ez a végkövetkeztetés, ez a kíméletlenség honorálható, akkor kíméletlenség-e egyáltalán, vagy csupán portéka. A nagy utazásról való megtérésnek, a hazatérés magától értődő idilljének hamisságát a nagy művek persze mind ismerik, mégis kevesen akadnak, akik a lét ritmusát nem csupán az utat megjárt Odüsszeusz, hanem a veszteglő, mozdulatlan és nem utolsósorban hűséges Pénélopé alakja által is képesek újraírni: *elsorvadnak a hónapok és a napok tovatűnnek*.

„Próbáltam előre nézni, de hát kilátás csak a holnapra esett, a holnap meg ugyanez a nap, vagyis hát megint egy pont ugyanilyen nap” – szól a *Sorstalanságnak*, az idő nagy regényének egyik kulcsmondata. De ez nem is csupán Köves Gyuri napja: ez Sziszüphosz napja, Vladimir és Estragon napja, a kastély tövében rostokló K. napja. Folyamatos jelen idő, ennek a klausztrofóbiája, az ember általános és kozmikus helyzete, máig, és nem kizárt, hogy talán mindörökre. Kertész ehhez saját személyre szabott-kapott idegenségét, magányát teszi tárgyává, de túl is lépi könyvének szűken vett kereteit. Így lesz a holokausz nemcsak regénytéma, hanem a veszteség összegző és elementáris alakzata, önma-ga jele, az Auschwitz utáni korszak és az ezredforduló utóidejűségének kódja. Itt tartunk most. És hiába az ismétlődésen, a folytonos átmenetiségen, a pusztulásra való készenléten túl az örök holnap nem szűnő ígérete: mert „sosem kezdhetünk új életet, mindig csak a régit folytathatjuk”.

Auschwitz tehát a *botrány*, egyúttal előzmény és következmény, „az általános emberi eshetőséget magában foglaló norma”: a tágas Appellplatzról vészkijárat csak arra az *L alakú hivatalfolyosóra* vezethet, ami a *Hazugság* huszonnyolc négyzetméteres *Szurdokába* torkollik. S ott, az univerzum Török utcai szegletében az idő szintén felfüggesztve, ezúttal évtizedekre, így elvárás csak az örökkévalóság szab, boldogságot meg csak a Másik, és

Az itt következő három írás a Kertész Imre halálának első évfordulóján megtartott, Nyomkeresők elnevezésű emléknapon hangzott el 2017. április elsején Budapesten.

akkor – de ezt már félve mondom – talán ezt hívják szabadságnak. Ám e szabadság paradox, mert egyben a rabélet folytatása. A klausztofóbia saját képében is megmutatkozik, az időélmény után, térélményként is debütál, e cella által garantált az inspiráció. A meghasonlás állandósul, a megtévesztő felszabadulás megtévesztő jelszavai lelepleződnek, *jönnek a bémultság évei áttelelni a beköszöntő jégkorszakot*, az idegenség változatlan. Az 1989-ben visszanyert szabadság illúziója, az új időszámítás hamar kifulladt: „már sem a múlt, sem pedig a jövő nem ígér semmit – írja Boris Groys –, a korszak embere menekült, a történelem birodalmából jött emigráns, aki a saját jelenébe kér menedékjogot.” A saját, régóta meglévő idegenségébe érkezik meg Kertész is, s esik meg vele mindez anélkül, hogy földrajzilag egyáltalán elmozdult volna. A visszanyert szabadság újraegyesített Berlinje, határtalan Európája a sorsától megfosztott lakójának, aki immár nem a pusztulással, hanem a szabadsággal áll szemközt, ezúttal túl tágas lesz ahhoz, hogy elférjen benne. A kényszer zárt társadalmában még eligazodott, de a klausztofóbiát most a végtelen horizont váltotta fel. Innen pedig már nincs hova menekülni. Ha bárhova lehet, akkor nincs hova menekülni.

There is no place like home – duruzsolja Judy Garland az Ózban, amit optimistán úgy fordítunk, hogy „mindenhol jó, de legjobb otthon”, és olyankor mondjuk, amikor épp hazaérünk. Valójában meg: nincs hely, ami otthonos. Mert, ha kimondjuk, otthon, az csupán a „hol?” kérdésre felel: ez a Kertésztől is ismert *lakható hely*, amire az élethez valójában szükségünk van. Ám választ egy másik, egy még elemibb kérdésre vártunk valaha: mi az otthon? Ez a kérdés pedig – s ezt mondja Kertész –, ha nem is felesleges, de végül is értelmetlen. Ez az otthontalanság válik alapélménnyé, mondhatnám, domesztikálódik, noha mindez árnyalt persze periferiális, félperiferiális vagy centrumhelyzetünk, társadalmi kódjaink által. A folytonos exodusban való létben, a nem-helyek általi, a terminállétben leszünk közösek, legyünk akár hullámoktól, akár lángoktól ölelt kis országok még büszke, akár folytonos mozgásban lévő, akár mozdulatlan őslakosai. A terminál a szabadság temploma, határátkelő a végtelen horizontok mértani közepén: a határtalannal határos, tehát szabad, de zárt, megint tágas, mégis szűkös. Leszünk, ahogy Sebald mondja, „... légvonalban mindig 2000 kilométer távolságra, de honnan?”

„Az én országom a száműzetés.” Kertész Imre számára az otthontalanság, az idegenség még trauma, fenyegetettség, a pusztulás tornáca volt. Azoknak viszont, akik utána jönnek, ezek lennének mi mindannyian, továbbélők és utószülöttek, az otthontalanság már örökség, szocializációs adottság, evidencia. Próbálunk előre nézni, de hát kilátás csak a holnapra esik, a holnap meg ugyanez a nap, vagyis hát megint egy pont ugyanilyen nap. *Természetesen.*